

NÁLEZY KOLKOVANEJ STAVEBNEJ KERAMIKY Z RÍMSKEJ STANICE V STUPAVE Z VÝSKUMOV V ROKOCH 1987 AŽ 2004

VLADIMÍR TURČAN

Komplexný revízný výskum stavebného areálu z doby rímskej v Stupave na polohe Kopec (okr. Malacky) prebiehal nepretržite od roku 1987 (Staník - Turčan 2000, 22-26; Turčan 2004). Napriek tomu, že podstatná časť mobilného inventára bola z lokality vyzdvihnutá už počas predchádzajúcich výskumov (Gnirs 1931; Ondrouch 1940-1941; 1945-1946; Bujna 1976), podarilo sa v jednotlivých sezónach doplniť známy materiál o ďalšie artefakty z rôznych nálezových situácií a rôznej výpovednej hodnoty.

Veľkú skupinu pamiatok z archeologických výskumov antických stavieb tvorí pravidelne stavebná keramika. Dôležitá je pri riešení otázok datovania, lokalizácie a stavebných aktivít konkrétnych légií, resp. jej vyčlenených jednotiek, ako aj pre poznanie stavebných technológií a pre rekonštrukciu nadzemných častí stavieb (prehľadne napríklad Bazovský 2004, 4, 5).

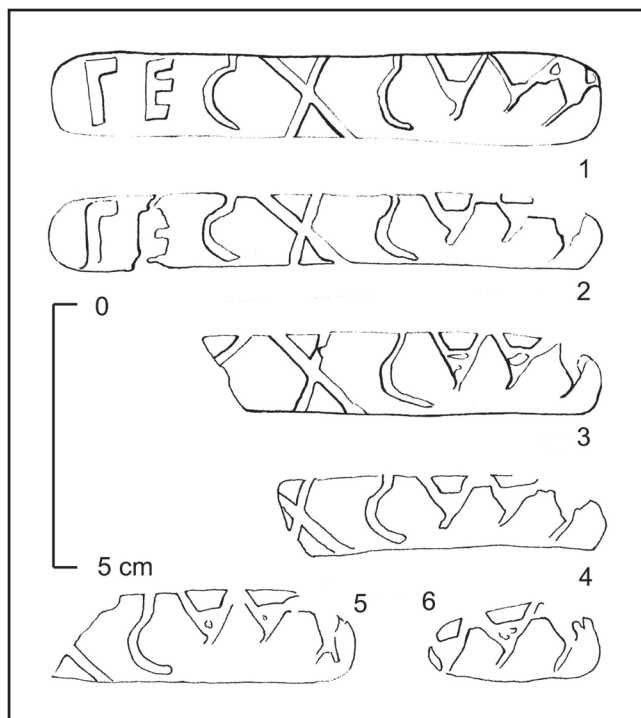
V súvislosti s výskumom v Stupave si význam týchto artefaktov pre datovanie nálezov všimol už A. Gnirs (1931, 35), autor prvých odborných výkopov na lokalite. V Ondrouch, ktorý pokračoval vo výskume v rokoch 1940 a 1941, dokonca práve na základe kolkov datoval počiatok rímskej stanice v Stupave do obdobia cisára Traiána, t. j. do rokov 107-114 (Ondrouch 1940-1941, 96; 1945-1946, 47, 48). Počet známych kolkov na stavebnej keramike vzrástol aj počas výskumu v sedemdesiatych rokoch minulého storočia (Bujna 1976, 504; Hečková 1986, Taf. 2).

V tomto príspevku sú publikované nálezy kolkovanej stavebnej keramiky, pochádzajúcej z komplexného revízneho výskumu zahájeného v roku 1987. V uvedenej kolekcii stavebnej keramiky sú zastúpené tegule, imbrexy a výnimočne latery. Vzhľadom na prechádzajúce archeologické výskumy na lokalite pochádza drvivá väčšina nálezov z druhotných, resp. terciálnych polôh, väčšinou z viacnásobne premiešaných vrstiev, pričom pozornosť bola venovaná aj zásypom starších sond. Keďže ide prevažne o fragmenty, na veľkej časti kolkov nie je možné prečítať, resp. doplniť celý nápis. V nálezo- ch zo sledovaného obdobia sa nachádzajú kolký X., XIII, XIII. a XV. légie.

Légia X Gemina

Kolký tejto légie našiel v Stupave už pred zahájením výskumov obchodník so starožitnosťami M. Spitzer (Gnirs 1931, 29). Ďalšie kolký tejto vojenskej jednotky pochádzajú z výskumu A. Gnirsa (1931, 35). Na viacerých miestach lokality našiel kolký X. légie aj V. Ondrouch (1940-1941, 21). K rozšíreniu známej kolekcie prispel aj výskum v sedemdesiatych rokoch minulého storočia (Bujna 1976, 504; Hečková 1986, Taf. 2). Ide o kolký z toho istého razidla, avšak z rôznych častí areálu a zo sekundárnych polôh (Bujna 1976, 504, obr. 7: 1; Ondrouch 1940-1941, Abb. IV: 10-12). Fragment s totožným kolkom je uložený aj v Národnom múzeu v Budapešti s uvedenou lokalizáciou „pravdepodobne Mást“ (Szilágyi 1933, 59; Mást, pôvodne samostatná obec, je dnes súčasťou Stupavy).

Prevažná časť kolkov X. légie z výskumu realizovaného v rokoch 1987-2004 pochádza z vrstvy v juhozápadnom rohu átria tzv. veliteľskej budovy A (pôdorysné členenie pozri Ondrouch 1945-1946, plán na s. 16). Vrstva sa nachádzala pod úrovňou, ktorú zasiahli neskoršie poľnohospodárske práce a nebola dotknutá ani žiadnym z predchádzajúcich výskumov. Jej súčasťou boli aj úlomky strešnej krytiny a to tegule aj imbrexy. Nálezová situácia umožňuje interpretáciu vrstvy ako deštruktívnej, ktorá vznikla zosunutím strešnej krytiny zo západného krídla budovy na zem v átriu. Dôležité je, že nájdené úlomky tegúl kolkované neboli, ale viacero fragmentov imbrexov malo vyrazené kolký X. légie (obr. 1), ktoré pochádzali evidentne z jedného razidla, z toho istého, aké bolo použité u vyššie uvedených nálezov kolkov X. légie (Staník - Turčan 2001, 211).

Obr. 1. Stupava. 1-6: výber kolkov X. légie. Kresby: P. Šimčík

Obr. 2. Stupava. 1, 2: kolky XIII. légie; 3-5: výber kolkov XIII. légie; 6-8: výber kolkov XV. légie. Kresby: P. Šimčík

Légia X Gemina bola na strednom Podunajsku po prvý krát umiestnená v roku 62, a to konkrétne v Carnunte, kde nahradila légiu XV Apollinaris, ktorá bola prevelená na východ. Za vlády cisára Galbu roku 68 bola prevelená do Itálie. Jej pozíciu v Carnunte zaujala légia VII Gemina. V roku 89 dostala légia od cisára Domitiana prívlastok Pia Fidelis. Do Panónie bola znovu presunutá v roku 101/102. Najprv sídlila v Aquincu, okolo roku 118 sa jej sídelným miestom stala Vindobona, kde zotrvala až do konca doby rímskej (Brandl 1999, 116-138; Mosser 2005, 140). Stavebnú keramikú s kolkami X. légie nachádzame na viacerých miestach juhozápadného Slovenska, napríklad v Iži (Rajtár 1987, 54), na Devíne (Plachá – Pieta 1986, 350), v Milanovciach (Kolník 1959, 41) a Cíferi-Páci (Kolník 1975, 8). Na juh od Dunaja možno väčší výskyt kolkov X. légie konštatovať predovšetkým v severnej časti provincie (Brandl 1999, Karte 14), vrátane Gerulaty (Kraskovská 1991, 50).

Légia XIII Gemina

Prvé kolky tejto légie boli v Stupave nájdené až v sedemdesiatych rokoch 20. storočia (Bujna 1976, 504; Hečková 1986, Taf. 2). K dvom vtedy objaveným nálezom pribudli počas revízneho výskumu, prebiehajúceho do súčasnosti, ďalšie dva exempláre (obr. 2: 1, 2).

Légia, sformovaná ešte v republikánskej dobe, bola na stredné Podunajsko umiestnená pravdepodobne v roku 92/93 a to do Vindobony (Mosser 2005, 128). Odtiaľto ju však už okolo roku 100 prevelili do Dácie v súvislosti s prvou dáckou vojnou. Na stredné Podunajsko sa už nikdy nevrátila (Brandl 1999, 146, 147). Vzhľadom na jej krátkodobý pobyt sú nálezy strešnej krytiny s kolkami tejto légie v Panónii zriedkavé. Okrem Stupavy je na sever od dunajskej hranice Panónie ich výskyt zaznamenaný aj na Devíne (Plachá – Pieta 1986, 350). Všetky štyri stupavské nálezy sú z nestratifikovaných nálezových situácií.

Légia XIII Gemina Martia Victrix

Nálezy kolkov tejto légie uvádza už A. Gnirs (1931, 35) a V. Ondrouch (1940-1941, 20, 21; 1945-1946, 15). Nechýbali ani medzi nálezmi z výskumov v sedemdesiatych rokoch minulého storočia (Bujna 1976, 504; Hečková 1986, Taf. 2). Počas výskumov v rokoch 1987 až 2004 boli kolky na stavebnej keramike zistené v nestratifikovaných nálezových situáciách.

Légiu zostavili za Augusta a pred príchodom do Podunajska bola pravdepodobne garnizonovaná v Illýrii alebo Galii. V roku 43 ju oddelili do Británie a odtiaľ do Hornej Germánie. Koncom prvého storočia sa légia objavila v Panónii na neidentifikovanom mieste, pravdepodobne v Ad Flexum alebo v Murselle, prípadne v Carnunte či v jeho blízkosti. Po roku 100 krátko pôsobila vo Vindobone (Mosser 2005, 135). Okolo roku 118 vystriedala v Carnunte légia XV Apollinaris. Tu ostala stacionovaná až do konca rímskej vlády v Panónii (Brandl 1999, 150, 151; Kraskovská 1991, 51; Rajtár 1987, 55). Severne od Dunaja sú kolký XIII. légie známe z Bratislavy-Devína (Plachá – Pieta 1986, 350, Abb. 4: 1, 2) a Milanoviec (Kolník 1959, 41). Rozptýlené sú však aj na lokalitách, ktoré nesúvisia priamo s osídlením doby rímskej (Farkaš – Turčan 1998, 37; Štefanovičová 2004, 22).

Légia XV Apollinaris

Podobne ako pri niektorých predchádzajúcich légiách, aj kolký XV légie identifikoval v nálezovom inventári zo Stupavy už A. Gnirs (1931, 37). Väčší počet zmienенých kolkov našiel neskôr V. Ondrouch (1940-1941, 21) ako aj bádatelia, pokračujúci vo výskume v sedemdesiatych rokoch minulého storočia (Bujna 1976, 504; Hečková 1986, Taf. 2). Ani stavebná keramika tejto légie nebola počas výskumu v rokoch 1987-2004 nachádzaná v pôvodných polohách, ale zväčša v zásypoch, deštrukčných alebo premiešaných vrstvách.

Légia pôsobila v Carnunte v rokoch 14-62, keď bola dočasne prevelená na východ. Po návrate na stredné Podunajsko v roku 71 ju opäť umiestnili do Carnunta, odkiaľ bola v rokoch 117/118 definitívne prevelená na východ (Brandl 1999, 204, 205; Kraskovská 1991, 51). Kolký légie sú z územia severne od toku Dunaja známe napríklad z Milanoviec (Kolník 1959, 40).

Kolký na stavebnej keramike sa tradične považujú za spoľahlivé datovacie kritérium. V poslednom období bolo však v literatúre upozornené na skutočnosť, že v konkrétnych prípadoch je na mieste istá opatrnosť a situácia v Stupave môže byť pre tieto pochybnosti istým argumentom (Brandl 1999, 34). Predovšetkým je potrebné prehodnotiť datovanie počiatkov rímskej stanice. V. Ondrouch, opierajúc sa o kolký, datoval jej vznik do traianovského obdobia, konkrétne do rokov 107-114 (Ondrouch 1940-1941, 96; 1945-1946, 47, 48), pričom argumentoval práve výskytom kolkov XV. légie. Táto légia, ako je spomenuté vyššie, bola umiestnená na stredodunajskej hranici len krátku dobu, konkrétne v rokoch 71-117/118. Závery zmienенého bádatela by teoreticky mali podporiť aj uvedené nálezy stavebnej keramiky s kolkami XIII. légie (obr. 2: 1, 2; staršie nálezy Bujna 1976, 504), ktorá pôsobila v Carnunte len krátko, konkrétne v rokoch 92/93-100 a takisto už nebola nikdy prevelená späť. Datovanie počiatku rímskej stanice pomocou kolkov sa však v tomto prípade ukázalo byť v rozpore s názorovou situáciou na lokalite. Základové murivo najstaršej rímskej fázy (stavba štvorcového pôdorysu), totižto vo viacerých prípadoch prerezalo zahĺbené germánske sídliskové objekty, obsahujúce vo výplni keramiky datovanú do prvej polovice 2. storočia. Rimania teda obsadili vyvýšeninu Kopec najskôr na konci tohoto časového obdobia (resp. snáď až v súvislosti s markomanskými vojnami). Ako stavebná keramika bol teda zrejme dovezený materiál zo skladísk, vypálený technickými jednotkami XIII. légie, ktorý sa však už nestihol použiť (Brandl 1999, 34). Problémom je, že v takomto prípade by tehly XIII. a XV. légie museli ostať na skládke niekoľko desaťročí. Takúto možnosť samozrejme nemôžeme vylúčiť rovnako ako alternatívu, že materiál pochádza z nejakej staršej rímskej stavby, ktorú sa dosiaľ nepodarilo v teréne identifikovať.

Z hľadiska zániku stavebného komplexu v Stupave je dôležitá vyššie spomenutá nálezová situácia v juhozápadnej časti átria tzv. veliteľskej budovy A. Podľa B. Lőrincza ide o kolký s prírnením *An(toniniana)*. Činnosť tejto légie mimo vlastnej posádky, a to aj severne od Dunaja, datuje zmienенý bádateľ do 3. a 4. storočia (Lőrincz 1977, 144-146). Nálezová situácia na lokalite ukazuje, že zánikový horizont možno predbežne datovať ku koncu 3. storočia. Sledovaná vrstva by teda mohla predstavovať zánikový horizont osídlenia komplexu Rimanmi. Skutočnosť, že deštrukčná vrstva už nebola odstránená a teda poškodenú časť budovy zrejme neopravili, signalizuje, že strecha sa zosunula snáď až po opustení stanice Rimanmi. Možno ide o súvis so zemetrasením, ktoré na konci doby rímskej postihlo túto oblasť (Kandler 1989, 313-336).

LITERATÚRA

- BAZOVSKÝ 2004 – I. Bazovský: Tehliarstvo v dobe rímskej. In: P. Pospechová – P. Wittgrüber (Zost.): Pálená krása. Tehly a tehliarske značky. Pezinok, s. 4, 5.
- BUJNA 1976 – J. Bujna: Revízny výskum rímskej stanice v Stupave (okr. Bratislava-vidiek) v roku 1974. Arch. Rozhledy 28, Praha, s. 494-514.
- BRANDL 1999 – U. Brandl: Untersuchungen zu den Ziegelstempeln römischer Legionen in den nordwestlichen Provinzen des Imperium Romanum. Passau.
- FARKAŠ – TURČAN 1998 – Z. Farkaš – V. Turčan: Včasnostredoveká sklárska pec v Bratislave na Devínskej Kobyle. Slov. Arch. 46, Nitra, s. 29-54.
- GNIRS 1931 – A. Gnirs: Výkopy na římském táboru ve Stupavě. Zprávy Československého Státního Arch. Ústavu 2/3, Praha, s. 29-37.
- HEČKOVÁ 1986 – J. Hečková: Römischer Baukomplex in Stupava. Arch. Rozhledy 38, Praha, s. 378-394.
- KANDLER 1989 – M. Kandler: Eine Erdbebenkatastrophe in Carnuntum? Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 41, Budapest, s. 313-336.

- KOLNÍK 1959 – T. Kolník: Ausgrabungen auf der römischen Station in Milanovce in den Jahren 1956-1957. In: Limes Romanus Konferenz Nitra. Bratislava, s. 27-48.
- KOLNÍK 1975 – T. Kolník: Cífer-Pác. Stanica z mladšej doby rímskej. Nitra.
- KRASKOVSKÁ 1991 – E. Kraskovská: Kolkované rímske tehly z polohy Bergl v Bratislave-Rusovciach. Zbor. SNM 85, Arch. 1, Bratislava, s. 49-68.
- LŐRINCZ 1977 – B. Lőrincz: Die Stempelziegel der legio X Gemina in Pannonien und im benachbarten Barbaricum. In: Vindobona. Die Römer im Wiener Raum. Ausstellung Wien 1977-1978, Wien, s. 144-146.
- MOSSER 2005 – M. Mosser: Die römischen Truppen in Vindobona. Fundort Wien. Ber. Arch. 8, Wien, s. 126-153.
- ONDROUCH 1940-1941 – V. Ondrouch: Rímska stanica v Stupave a rímske stavebné stopy v Pajštúne. Hist. Slovaca I-II, Bratislava, s. 44-107.
- ONDROUCH 1945-1946 – V. Ondrouch: Rímske stanice v Stupave a v Pajštúne. Hist. Slov. III-IV, Bratislava, s. 62-119.
- PLACHÁ – PIETA 1986 – V. Plachá – K. Pieta: Römezeitliche Besiedlung von Bratislava-Devín. Arch. Rozhledy 38, Praha, s. 339-357.
- RAJTÁR 1987 – J. Rajtár: Nálezy kolkovaných tehál z výskumu rímskeho tábora v Iži v rokoch 1978 až 1984. Štud. Zvesti AÚ SAV 23, Nitra, s. 53-94.
- STANÍK – TURČAN 2000 – I. Staník – V. Turčan: Rímska stanica v Stupave. Pam. Múz. 3, Bratislava, s. 22-26.
- STANÍK – TURČAN 2001 – I. Staník – V. Turčan: Zum Untergangshorizont der römischen Station in Stupava. Anodos 1, Trnava, s. 209-213.
- SZILÁGYI 1933 – J. Szilágyi: Inscriptiones tegularum Pannonicarum. Budapest.
- ŠTEFANOVIČOVÁ 2004 – T. Štefanovičová a kol.: Dóm sv. Martina v Bratislave. Bratislava.
- TURČAN 2004 – V. Turčan: Stavebný komplex z doby rímskej v Stupave. In: Spoločná antická minulosť (CD). Stupava.

GESTEMPELTE BAUKERAMIKFUNDE AUS DER RÖMISCHEN STATION IN STUPAVA. DIE AUSGRABUNGEN VON 1987-2004.

VLADIMÍR TURČAN

In Stupava (Bez. Malacky, Südwestslowakei) läuft seit dem Jahre 1987 eine komplexe Revisionsforschung in einem Baukomplex aus der römischen Kaiserzeit. Der Großteil von mobilem Inventar an der Fundstelle wurde während der vorangehenden Ausgrabungen von A. Gnirs, V. Ondrouch und L. Kraskovská ausgehoben, unter Zusammenarbeit von J. Hečková und J. Bujna. Trotzdem konnte der Fundbestand durch die Revisionsgrabung um weitere Artefakte ergänzt werden. Eine wichtige Gruppe bildet dabei die Baukeramik. In dem Beitrag werden in Form eines Vorberichts die Funde von gestempelter Baukeramik publiziert. Vertreten sind die Tegulae, Imbrices und in kleinerem Maße Lateres der X., XIII., XIII. und XV. Legion.

Obwohl die Stempel auf Baukeramik als eine zuverlässige Datierungsstütze betrachtet werden, gehört Stupava zu Fundstellen, die in dieser Hinsicht zu gewisser Vorsicht mahnen. In der Vergangenheit datierte man den Anfang der römischen Bauaktivität in Stupava anhand des Vorkommens von Stempeln der XV. Legion (Abb. 2: 6-8) in die trajanische Zeit. Diese Zeiteinsetzung wird scheinbar auch durch die Einzelfunde von Stempeln der XIII. Legion (Abb. 2: 1-2) untermauert. Die Revisionsgrabung hat jedoch gezeigt, dass das Mauerwerk der ältesten römischen Bauphase germanische eingetiefte Objekte stört, deren Füllung in die erste Hälfte des 2. Jahrhunderts datierbar ist. Das bedeutet, man hat entweder Baukeramik aus älteren Deponien verwendet oder es handelt sich um das Material von einem älteren Gebäude, vorerst unidentifiziert im Gelände.

Zur Datierung des Untergangs von dem Baukomplex in Stupava haben auch die Imbrices mit Stempeln der X. Legion (Antoniniana) beigetragen. Diese stammen von einem einzigen Prägestempel (Abb. 1) und kamen in der Destruktionsschicht im Südwestteil des Atriums zutage. Die Schicht wurde nicht entfernt und das signalisiert, dass die Baukeramik erst nach dem Verlassen der Fundstelle durch die Römer vom Dach heruntergerutscht ist. Die Fundumstände am Ort zeigen, dass der Untergangshorizont vorläufig ans Ende des 3. Jahrhunderts datiert werden kann (Staník – Turčan 2000b, 209-213). Vielleicht hängt er mit einem Erdbeben zusammen, das am Ende der römischen Kaiserzeit diese Gegend betroffen hat.

PhDr. Vladimír Turčan, SNM - Archeologické múzeum, Žižkova 12, P. O. Box 13, 810 06 Bratislava, turcan@snm.sk

